

Intergalactisch socialisme. 50 jaar Star Trek

Op 8 september 2016 vierden we de 50ste verjaardag van 'Star Trek'. Velen zien in de reeds lange tijd lopende science fiction klassieker een visie van een post-kapitalistische samenleving. George Martin Fell Brown schreef voor badartworld.net een dossier over Star Trek en socialisme.

De oorspronkelijke reeks van Star Trek, een idee van Gene Roddenberry, beschreef de reizen van het ruimteschip Enterprise in "vreemde nieuwe werelden", op zoek naar "nieuw leven en nieuwe samenlevingen" waarbij "werd gegaan waar niemand eerder kwam."

Het werd een klassieker in het genre met vijf actieseries, een animatiereeks voor kinderen, 13 films en talloze boeken. Het zette de norm voor daaropvolgende science fiction reeksen en het creëerde de eerste enthousiaste 'geek' fanbasis. Voor sommigen was het zelfs een aanzet om na te denken over socialistische ideeën.

Star Trek ontstond op het hoogtepunt van de Koude Oorlog en de burgerrechtenbeweging in de VS. Star Trek toonde een ruimteschip met een multiraciale bemanning waaronder zwarte, Aziatische en Russische medewerkers. De mensheid was slechts een deel van de 'Verenigde Federatie van Planeten' waarin een grote variëteit aan buitenaardse soorten leefden met allemaal eigen culturen, maar waarbij samengewerkt werd voor het gemeenschappelijke goed.

Ondanks alle militaire elementen die aan de karakters werden toegeschreven, trok de bemanning door de ruimte met het oog op een vreedzaam onderzoek. Ze werd daarbij geleid door de richtlijn die het hen verbood om de eigen idealen aan de ontwikkelende samenlevingen op te leggen. Star Trek kwam uit op een ogenblik dat de kijkers getuige waren van de horror van de Amerikaanse imperialistische interventie in Vietnam.

De latere reeksen die op Star Trek voortgingen, kwamen uit op een ogenblik van neoliberalisme en kapitalistisch triomfalisme, van het tijdperk van Reagan en Thatcher tot dat van Bush en

Blair. Voor wie opgroeide op een ogenblik dat het officiële mantra was dat er "geen alternatief" op het kapitalisme bestond, was het een eye-opener om Captain Picard te horen verklaren dat in zijn wereld "de verwerving van rijkdom niet langer de drijfkracht van ons leven is. We werken om onszelf en de rest van de mensheid vooruit te helpen."

Socialisme in de ruimte?

De bedenker van Star Trek, Gene Roddenberry, vertrok van het idee dat "de vaak verguisde gewone man en gewone vrouw een honger hadden naar broederschap" en in staat waren om verder te gaan dan de "kortzichtige standpunten die de mensheid al zo lang verdelen." De wereld die hij beschreef, kende geen haat en armoede, de overvloed maakte geld overbodig en klassenverschillen waren verdwenen. In Star Trek werden de woorden socialisme of communisme nooit gebruikt om de samenleving te omschrijven, maar daar kwam het wel op neer.

Roddenberry's hoop op een betere samenleving wordt gedeeld door marxisten, maar ook door aanhangers van tal van andere ideologieën. De moeilijke vraag is doorgaans hoe we voorbij die kortzichtige standpunten van verdeeldheid kunnen gaan en de honger naar broederschap kunnen inlossen.

Gebeurt dit door hervormingen of door revolutie? Gebeurt het door klassenstrijd of klassensamenwerking? Door collectieve actie van de massa's, het genie van een briljant individu of als objectief gevolg van technologische ontwikkelingen? Roddenberry liet deze vragen grotendeels voor wat ze waren door de serie te situeren na een grote maatschappijverandering.

Terugblikken op het verleden waren beperkt tot referenties en de occasionele episodes waarbij in de tijd werd gereisd. We weten dat er een periode van oorlogen en genocide was, waarin miljoenen mensen stierven, armoede en dakloosheid schering en inslag waren, dictatoriale 'magistraten' schijnrechtbanken beheerden en het 'Aards Leger' zijn soldaten controleerde met drugs.

We weten dat er een keerpunt was in 2024. Een neo-trotskistische regering kwam aan de macht in Frankrijk. Er waren rellen in San Fransisco die tot significante politieke hervormingen leidden – het is nochtans evident dat rellen doorgaans enkel leiden tot meer staatsrepressie terwijl er voor hervormingen ernstige politieke organisatie nodig is. Gewapende strijd door Ierse republikeinen verenigde Ierland, opnieuw ondanks het in werkelijkheid doodlopende straatje van het individuele terrorisme van het IRA.

Hierna is het verhaal niet meer coherent. Maar tegen 2063 had de mens technologie ontwikkeld die sneller was dan het licht en de ‘Vulcans’ brachten ons hun vreedzaam, logisch, socialistisch ideaal van “de noden van velen zijn belangrijker dan de noden van enkelen.”

Roddenberry mag dan al een quasi-socialistische samenleving geschetst hebben, zelf was hij geen socialist en al helemaal geen marxist. Hij was een liberale seculiere humanist, maar dan wel optimistischer dan veel anderen over de mogelijkheid van de mensheid om tot verandering te komen.

De oorspronkelijke reeks verkende de grenzen van de mainstream cultuur van de jaren 1960, maar kwam vaak een heel eind achter op de radicaliserende tegencultuur van dezelfde periode. Er was zelfs een aflevering waarin met hippies werd gelachen of nog een vreselijke aflevering, door Roddenberry zelf geschreven, met een ode aan de Amerikaanse vlag en de ‘belofte van trouw’ aan vlag.

Star Trek bracht een visie die vaag genoeg was om zowel marxisten als vage progressieven aan boord te houden. De aanwezigheid van socialisme in de wereld van Star Trek leidde zelfs tot enig scepticisme bij de andere creatieve geesten achter de reeks.

Ronald D Moore, die ‘Star Trek: The Next Generation’ schreef en supervising producent van ‘Deep Space Nine’ was, legde zijn meningsverschil uit: “Gene had opgelegd dat geld bijna niet bestond in de Federatie net zomin als ‘krediet’ en dat was het dan. Persoonlijk vond ik dat nonsens, maar het was nu eenmaal een van de regels.”

Utopisch verhaal

Of Gene Roddenberry nu een bewuste socialist was of niet, Star Trek blijft een goed voorbeeld van ‘utopische’ science fiction. Dit betekent een bewuste omschrijving van een toekomstige samenleving waarin alle, of toch de meeste, problemen die we vandaag kennen opgelost zijn. Utopische fictie komt niet noodzakelijk overeen met utopische politieke visies, waarin doorgaans gedacht wordt dat het mogelijk is om het einde van het kapitalisme te bekomen met voldoende morele of ‘logische’ argumenten die de kapitalistische klasse overtuigen of door het opbouwen van kleine modellen van een ‘ideale’ samenleving als een eiland binnen het kapitalisme.

Vandaag blijft de meeste science fiction ver weg van utopische verhalen. We krijgen vaak militaristische dystopische verhalen, post-apocalyptische hellegaten of werelden die er net als vandaag uitzien maar dan met vliegende auto’s. Dergelijke insteken kunnen wijzen op een gebrek aan vertrouwen in de mogelijkheid van een andere samenleving, laat staan een socialistische maat-

schappij. Uiteraard stemt dit overeen met de politieke tendens van de afgelopen 30 jaar.

Maar er wordt ook vaak gedacht dat een utopische omgeving onvoldoende materiaal oplevert voor het noodzakelijke conflict in drama. Zelfs antikapitalistische science fiction auteurs schrijven vaker over een kapitalistisch dystopia dan over een socialistisch utopia. Dit heeft het spijtige effect dat heel wat antikapitalistische science fiction nodeloos pessimistisch overkomt.

Een aantal van de beste verhalen uit Star Trek gebruikten de utopische setting voor een andere vorm van verhaalvertelling. Het opende mogelijkheden voor nieuwe bronnen van conflicten en oude conflicten werden op nieuwe manieren opgelost.

Een van de klassieke originele episodes was ‘The Devil in the Dark’. Het verhaal van die aflevering over een ruimtemonster die een groep arbeiders in de ruimte terroriseert en één voor één vermoordt, klinkt bekend in de oren. Het is hetzelfde verhaal als ‘Alien’ (1979), op zich ook een briljant voorbeeld van antikapitalistische science fiction. Maar Alien laat het monster los in een kapitalistisch dystopia en niet in een socialistisch utopia. Het conflict wordt op een totaal verschillende wijze opgelost. In Alien gaat het om een eenvoudig overlevingsverhaal. In ‘The Devil in the Dark’ wordt nagegaan of een beter begrip van het monster mogelijk is en zelfs indien het tot rede kan gebracht worden.

Kritikasters beschuldigen socialisten er graag van dat we denken over alle antwoorden te beschikken. In werkelijkheid zorgt het socialisme door te antwoorden op de grote vragen van vandaag voor een hele reeks nieuwe vragen die nog niet gesteld worden onder het kapitalisme.

Op dat vlak was ‘The Next Generation’ de sterkste reeks van Star Trek. Het blijkt onder meer uit de wijze waarop de reeks omgaat met de centrale richtlijn, het principe dat de federatie zich niet mag inmengen met buitenaardse soorten die nog niet sneller dan het licht kunnen reizen. Dit schakelt de mogelijkheid van drama door imperialistische interventies uit, maar het leidt tot nieuwe ethische dilemma’s wanneer deze beschavingen in gevaar waren door natuurlijke of andere rampen. Het principe op zich werd betwist door een laag van fans (en de recente films).

Maar ‘The Next Generation’ stelde de kwestie als een ernstig ethisch dilemma. Dergelijke dilemma’s waren nooit een kwestie in de imperialistische zoektocht naar slaven en kolonies in het vroege kapitalisme. Zelfs vandaag is dit geen kwestie in de imperialistische oorlogen voor grondstoffen en prestige.

Het wordt nog beter als de reeks de mogelijkheden van technologie en van sociale verandering aanwendt om fundamentele vragen te stellen over wat het betekent om mens te zijn. In ‘The Measure of a Man’ houdt de androïde Data een pleidooi voor zijn eigen mensheid tegen een sceptische admiral. In ‘Darmok’ wordt de Federatie geconfronteerd met een buitenaards ras, de Tamarians, die communiceren met metaforen die enkel door andere Tamarians worden begrepen. In ‘The Inner Light’ dwingt een ruimtesonde Captain Picard om op 20 minuten een volledig leven te leiden in de geest van een alien op een afstervende wereld. Al deze verhaallijnen gaan niet meteen in tegen het status quo van de huidige samenleving, maar ze wijzen wel op nieuwe

wijzen waarop we kunnen vooruitgaan eens we voorbij dat status quo zijn.

De mensheid moet zich verantwoorden

Star Trek was erg goed in het aanbrengen van nieuwe ideeën voor een utopische setting. Vaak wordt de techniek van utopische fictie gebruikt om doorheen de betere toekomst commentaar te geven op de onrechtvaardigheden van vandaag. Zo zijn er 'Looking Backward' van Edward Bellamy uit 1888 of 'News From Nowhere' van William Morris uit 1890 waarin mensen uit het heden vol bewondering kijken naar de utopische samenleving die ze bezoeken en hierdoor beter de problemen van hun eigen tijd begrijpen.

De eerste aflevering van 'The Next Generation' ging een stap verder met een bijna goddelijke alien, 'Q', die de mensheid ter verantwoording riep omdat het een "jammerlijk wild ras" is. De ploeg van de Enterprise moest de misdaden van het menselijke verleden – ons heden – erkennen en tegelijk aantonen dat fundamentele verandering mogelijk was.

De reeks maakte echter vooral gebruik van de techniek om te gaan waar niemand eerder kwam, waarbij de Federatie in contact kwam met nieuwe krachten die de slechtste onderdelen van de hedendaagse mensheid vertegenwoordigden.

Latere reeksen hadden elk hun eigen benadering. 'Deep Space Nine' ging vooral over een ruimtestation van de Federatie die betrokken was in diplomatie met andere krachten. In 'Voyager' was er een ruimteschip van de Federatie die vastzat aan de andere kant van de melkweg. En 'Enterprise' situeerde zich in de periode voor de Federatie er was. Dit alles voorziet onze socialistische ontdekkingsreizigers van een niet aflatende voorraad krijgsheren, spionnen, gangsters en haatverspreidende creaturen.

In deze afleveringen brengen onze helden hun oordeel over deze vertegenwoordigers van onze hedendaagse samenleving. Ze gingen in op thema's als racisme, seksisme, homofobie, transfoobie en religieuze onverdraagzaamheid. De resultaten waren erg verschillend inzake kwaliteit.

'Let That Be Your Last Battlefield' is één van de meest bespotte afleveringen van Star Trek. Het komt uit de oorspronkelijke reeks en brengt een uitdrukkelijke boodschap over hoe slecht racisme is. De aflevering toont een strijd tussen twee leden van een buitenaards ras dat half-zwart en half-blank was. Geen enkel bemanningslid van de Enterprise kon begrijpen waarom ze elkaar bestreden, tot één van de strijders uiteindelijk verklaarde waarom hij de andere zo haat: "Ik ben zwart aan de rechterkant. Al die mensen zijn blank aan de rechterkant."

Het wees op een zwakkere kant van Roddenberry's visie en het toont aan dat hij zeker geen marxist was. De aflevering erkent dat racisme slecht is. Maar er wordt niet ingegaan op de vraag welke sociale krachten tot racisme leiden. Er is geen oorlog en geen geschiedenis van slavernij of repressie. De twee aliens zijn racist omdat ze racistische standpunten hebben. Het racisme wordt veroordeeld en moet bestreden worden door kleurenblindheid of in dit geval dyslexie.

Er was een meer algemeen probleem met de wijze waarop de

verschillende buitenaardse rassen doorheen Star Trek doorgaans één enkel kenmerk van de mensheid symboliseren. Zo zijn de Vulcans koud en logisch, de Klingons oorlogszuchtig, de Borg zijn ultra-conformistisch en op consumptie gericht, de Ferengi zijn kapitalisten. De aanwezigheid van kapitalisten is uitermate vreemd aangezien het kapitalisme niet kan functioneren zonder arbeiders die uitgebuit worden. Het maakt dat het oordeel van buitenaardse rassen die een slecht kenmerk van de mensheid symboliseren minder overkomt als een veroordeling van de samenleving, maar slechts als een kritiek op enkelingen in die samenleving.

Naarmate de reeks verder ontwikkelde, moesten een aantal vaak terugkerende rassen noodzakelijkerwijze wel een uitgebreider profiel krijgen. Als je een verhaal over een staking wil vertellen, zal dit niet werken in het klassenloze utopia van de Federatie. Gelukkig zijn er dan de Ferengi, een ras dat uitermate trouw is aan het kapitalisme. Zo is er dan de aflevering 'Bar Association' in de reeks Deep Space Nine. Voor een staking heb je ook arbeiders nodig die in staking gaan en dus moeten er ook Ferengi arbeiders zijn. Dan wordt het oorspronkelijke concept van Ferengi als een ras van kapitalisten doorbroken.

De Ferengi worden dan maar een ras dat onderworpen is aan een kapitalistisch systeem waar andere Ferengi tegen ingaan. De Federatie keert zich niet zozeer af tegen de Ferengi wegens hun egoïsme, het steunt de Ferengi arbeiders in hun staking.

Ronald D Moore, de producent van Deep Space Nine, was gespecialiseerd in dergelijke wendingen en maakte er een rode draad van doorheen de reeks. Door zich te beperken tot één ruimtestation was het mogelijk om gedetailleerder in te gaan op een beperkt aantal buitenaardse rassen. Het eerste grote aandachtspunt was het conflict tussen de militaristische Cardassians en de diepgelovige Bajorans, een verwijzing naar het conflict tussen Israël en Palestina dat ook al aan bod kwam in 'The Next Generation.' Later maken we kennis met het 'Dominion', een duistere tegenhanger van de Federatie gericht op imperialistische veroveringen en met een rigide kastensysteem.

Doorheen de reeks werden deze samenlevingen, naast de oude favorieten zoals de Klingons en de Romulans of de niet zo favoriete Ferengi, sterker ontwikkeld van abstracties van de hedendaagse maatschappelijke ideeën tot samenlevingen onderworpen aan de hedendaagse sociale structuren. Tegen het einde van de reeks moest de regering van de Ferengi hervormingen doorvoeren zoals een taks op smeergeld terwijl de Cardassians een revolutie leidden tegen hun eigen regering.

Dit alles werd naar voor gebracht door dezelfde Ronald D Moore die neerbuigend sprak over de socialistisch aandoende visie van Roddenberry. In zijn aanpak van de buitenaardse vertegenwoordigers van de hedendaagse mensheid, ging hij een stap verder dan Roddenberry door aan te tonen dat zelfs deze aliens in staat waren om hun kortzichtige standpunten achter zich te laten.

Visie versus boodschap

Star Trek bracht de visie van Gene Roddenberry, maar het was ook een televisiereeks gemaakt onder een kapitalistisch systeem. Het conflict tussen kunst voor de kunst en kunst als koopwaar is een vaak terugkerend probleem onder het kapitalisme. Dit

probleem is altijd erg zichtbaar in langlopende reeksen.

Star Trek kwam bijna niet op televisie. De pilootaflevering werd door NBC afgekeurd omdat er teveel moest bij nagedacht worden: er werd aangedrongen op meer actie. Doorheen de geschiedenis van Star Trek was er een constant spanningsveld tussen de visie van een betere toekomst en de winsthonger van de televisiestudio. Het resultaat was een reeks die zowel onderdeel was van zijn tijd als erop vooruit liep.

Star Trek was dan wel sterk als het racisme van bij het begin omschreef als iets uit het verleden, maar inzake seksisme lag het moeilijker. In de pilootaflevering 'The Cage' was er een grote gelijkheid. Maar na tussenkomst van NBC werden vrouwen tot minder centrale posities veroordeeld, ze kregen ook afzonderlijke uniformen met minirokjes. Het leidde tot een van de meer amusante spanningen tussen Roddenberry en de televisiebonzen. Toen 'The Next Generation' begon, drong Roddenberry erop aan dat de Federatie het seksisme achter zich had gelaten en er in de bijrollen ook vrouwen in maatpakken moesten zijn en mannen in minirokjes. Dit bleef drie seizoenen duren tot de televisiebazen er uiteindelijk mee instemden dat alle minirokjes verdwenen.

Een ander conflict was er rond het thema van homofobie en LGBTQ karakters. Er waren wel enkele afleveringen met allegorieën rond homofobie en transfobie, maar er was een lange strijd met de televisiebonzen nodig vooraleer er ook LGBTQ karakters een rol kregen. Rick Berman, de producent van de latere reeksen, hield een aflevering van 'The Next Generation' met een allegorie rond HIV/Aids tegen. Hij stuurde ook een persbericht rond om een theorie van fans over de homoseksualiteit van een minder belangrijk karakter in een van de films te ontcrachten.

Het eerste LGBTQ karakter in de reeks was luitenant Dax in Deep Space Nine. Ook in die figuur zien we de spanningen nog doorzinderen. Ze kwam van het ras 'Trill', die als gastheer functioneren voor symbiotische soorten die het geheugen en persoonlijkheden van vorige gastheren overdragen. Dax had romantische affaires met zowel vrouwen als mannen, maar haar lesbische relaties werden voorgesteld als het vervolg op eerder aangegane relaties als mannelijke gastheer van een persoonlijkheid.

De latere reeksen van Star Trek kregen af te rekenen met lage waarderingcijfers waarop meer werd ingegrepen door studio-bonzen. Deep Space Nine moest zichzelf steeds opnieuw uitvinden met nieuwe karakters en veranderende uitgangspunten, in de hoop dat dit de waarderingcijfers zou opkrikken. De schrijvers maakten er het beste van, maar het hielp niet. Deep Space Nine was volgens de studio-bonzen "te donker" waardoor Voyager lichtvoetiger moest worden. Dit ging zo ver dat het soms overkwam als een kinderprogramma.

Met Enterprise wilde de studio nieuwe kijkers aantrekken door het verband met de rest van Star Trek naar de achtergrond te verdrijven. De woorden 'Star Trek' verdwenen uit de naam van de reeks. In plaats van een orkest bij de opening van elke aflevering kwam er een popliedje. De reeks deed meer beroep op tijdreizen als goedkope uitleg voor fouten in de continuïteit. In een wanhopige poging om alles nog sexier te maken, kwam er een 'decontaminatiekamer' waarin karakters ontsmet werden door zich uit te kleden en een ontsmettingsgel over elkaar te smeren.

Dit alles werd nog doorgetrokken in de nieuwe reeks films. De creatieve leiding werd overgedragen aan JJ Abrams, de schrijver van Armageddon. De films werden voorgesteld als "niet de Star Trek van je ouders." Abrams deed de televisiereeksen af als "te filosofisch." De winstgevendheid moest centraal staan en dus werd Star Trek omgevormd tot triviale actiefilms. Chris Pine, die de nieuwe Captain Kirk speelt, legde dit in kapitalistische termen uit: "In 2016 kan je geen Star Trek maken waar je teveel moet bij nadenken. Dat zou niet werken in de huidige markt." Het spanningsveld was verdwenen, de slechterikken wonnen.

Zelfs indien het huidige Star Trek heeft toegegeven aan de druk van de "huidige markt", moeten we er tenminste aan herinneren dat de 50-jarige geschiedenis van de reeks rijker is. Het wijst op de mogelijkheid van een betere wereld, een wereld waar we nu al voor kunnen strijden, zelfs indien we niet over de utopische middelen beschikken die Roddenberry verzon. We kunnen een nieuwe wereld bekomen die heel wat nieuwe vragen zal opwerpen, maar waarin kapitalisme, imperialisme, discriminatie en de druk van de 'huidige markt' allemaal een relikwie van een lang vervlogen tijdperk zullen zijn.